

Канон Нового Завіту, канон новозавітний — у *християнстві* — визнаний панівною більшістю церков корпус текстів *Біблії* (27 книг), що мають найвищий священний авторитет як *богодухновенні*, містять життєпис і висловлювання *Ісуса Христа*, засадові для християнської *доктрини* та *етики* віроповчальні, моральні та ритуально-практичні настанови. Є складником *біблійного канону*.

Історична довідка

Термін «Новий Завіт» означив збірку священних для християн текстів тільки з 2-ї пол. 2 ст. До того часу він стосувався винятково учення Ісуса та *апостолів*: «новий» завіт, укладений через Христа, виконував (завершував) «старий» завіт *Мойсея* з Богом.

Поняття «канон» (грец. κανών) уперше було застосоване до означення книг Нового Завіту *Афанасієм Великим* у 367. Він ужив термін «канонічні книги» (грец. βιβλία κανονίζόμενα) щодо тих творів, які мають сформувати склад Нового Завіту на відміну від *апокрифів*. Відтоді поділ на канонічні книги, що увійшли до Нового Завіту, та апокрифи, які після дискусій були з нього вилучені, узвичаївся у християнській традиції. Процес канонізації Церква вважає таким, що відбувається за участі *Святого Духа*.

У перші століття поширення християнства в обігу була значна кількість текстів, які використовували різні локальні церкви, проте єдиного, загальноприйнятого канону ще не існувало. У юдеохристиянському середовищі священний авторитет і надалі зберігали книги юдейської релігійної традиції (див. *ТаНаХ*, *Старий Завіт*). Нові християнські тексти, зокрема *Євангелія*, послання *апостолів*, поширювалися серед християнських громад незалежно одне від одного. Серед дослідників панує думка, що початкове християнство не було унітарним ані на теологічному рівні, ні на організаційному, ні обрядово-практичному.

Канон Нового Завіту формувався у християнській ойкумені упродовж кількох століть (2–5 ст.) шляхом ретельного відбору текстів за мірою їхнього священного авторитету, поширеності, значущості із подальшим схваленням на

церковних *соборах*. Формування канону було тривалим, складним, а подекуди й драматичним процесом, що перебігав в умовах *плюралізму* церков, об'єднаних єдиною вірою в Ісуса Назарянина як *Месію*. Деякі дослідники вважають його безперервним розширенням збірки (у ході релігійної полеміки) — від кількох Євангелій, авторитетних для головних центрів християнства (Римської, Александрійської, Антіохійської, Єрусалимської церкви), до 27 книг. Інші дотримуються зворотної думки про те, що відбувалося поступове вилучення текстів із початково ширшої збірки. Дискусія між прихильниками обох позицій триває.

Утвердився погляд, що з-поміж ранніх християнських текстів не викликали сумніви у відповідності критеріям канонічності чотири Євангелія, *Дії апостолів*, *послання апостола Павла*, т. з. пастирські послання (Перше та Друге послання до Тимофія і Послання до Тита) та Перше послання Івана. Водночас Послання до Євреїв, Послання Якова, Перше і Друге послання Петра, Друге і Третє послання Івана, Послання Юди та *Об'явлення Івана Богослова* спричиняли суперечки, хоча зрештою були визнані канонічними. Деякі твори, як-от Перше і Друге послання Климента, *Дідахе*, Послання Варнави, *Пастир Герми*, Євангеліє євреїв, Об'явлення Петра, певний час частково визнавали, однак зрештою не включили до канону. Інші апокрифічні твори взагалі не розглядали як можливі складники канону.

У різних церквах

Грецькі та латинські канони

Першу відому спробу скласти новозавітній канон здійснив пресвітер Римської церкви Маркіон (бл. 85–160; див. у ст. *Маркіонізм*). Близько 140 він оголосив канonom лише скорочену версію Євангелія від Луки та десять послань Павла. Його канон не був прийнятий іншими християнами, як і його вчення — маркіонізм. Дехто з дослідників вважає, що християнська спільнота розпочала процес формування власного канону саме у відповідь на Маркіонів виклик.

Близько 170 виник т. з. Мураторіїв канон — список книг латинською мовою, знайдений міланським бібліотекаром Мураторі (датування й авторство дотепер

є дискусійними). Цей список наближений до сучасного канону, хоча й не ідентичний: у ньому були відсутні Перше і Друге послання Петра, Послання Якова та Послання до Євреїв, але натомість включено Об'явлення Петра, а також т. з. Книгу премудрості, приписану «друзям Соломона».

Найдавніше недвозначне твердження, що прийнятними є лише чотири Євангелія — від Матвія, Марка, Луки та Івана — міститься у праці *Іринія Ліонського* «Проти єресей» (лат. *Adversus Haereses*; 180).

До кінця 2 ст. склалися основні риси канону: 4 Євангелія, Дії апостолів, від 9 до 13 послань Павла, принаймні по одному посланню Петра та Івана, а також Об'явлення Івана Богослова.

Питання про новозавітний канон порушували на Першому Вселенському соборі (див. *Нікейський собор 325*). Свої варіанти канону пропонували *Климент Александрійський*, *Тертуліан*, *Оріген*, *Кипріян Карфагенський*, *Кирило Єрусалимський* (бл. 317–386), *Григорій Назіанзин* та ін. Це сприяло поступовому узгодженню позицій між Сходом і Заходом. *Євсевій Кесарійський* у «Церковній історії» (грец. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, кн. 3, розд. 25) спробував проаналізувати ці суперечки з оперттям на думки Орігена.

Перший повний список із 27 книг Нового Завіту Афанасій Великий запропонував у 39-му Пасхальному посланні (367), адресованому грецьким єпископам Сходу і латинським — Заходу. Хоча цей список не мав офіційного статусу, але поступово набув широкого визнання завдяки авторитету його автора.

Запропонований канон обговорював Лаодикійський собор (час проведення дискусійний, ймовірно між 343 та 382), він підтверджений на т. з. африканських помісних соборах — Гіппонському (393) та двох Карфагенських (397 і 419; зокрема книга Об'явлення була додана остаточно саме 419).

Визначальний вплив на прийняття канону на Заході забезпечила позиція *Аврелія Августина*, який у праці «Про християнське вчення» (лат. *De doctrina christiana*; 426) навів майже той самий список у зміненому порядку та оголосив його канонічним. Хоча певні вагання щодо складу новозавітного канону серед

християнських богословів тривали й надалі, однак з 2-ї пол. 4 ст. канон був у цілому визнаний більшістю християнських церков.

У 16 ст. під тиском протестантських дискусій *Тридентський собор* (1545–1563) на прохання папи *Павла III* схвалив декрет «Про канонічні писання» (*De canonicis scripturis*; 1546), у якому вперше 27 книг Нового Завіту були офіційно проголошені богонатхненними та незмінними.

Східні канони

У Східній церкві питання канону довго не розглядали як таке, що потребує чіткої регламентації. Наприклад, книгу Об'явлення не визнавала Антіохійська школа, тоді як Александрійська (слідом за Афанасієм Великим), а пізніше *Іван Дамаскин* у 8 ст. сприяли її прийняттю. Ще в 10 ст. у грецькій церкві побутували принаймні шість різних списків новозавітних книг. Лише в 12–13 ст. список Афанасія було визнано єдино правдивим.

Сирійські канони. Сирійські переклади Нового Завіту почали з'являтися вже бл. 170. Канон для церков сирійської традиції сформувався у вигляді т. з. *Пешитти* (сир. ܦܫܝܬܬܐ, pšīṭṭā — просте, загальне), яка містила 22 книги (без Послання Якова, Другого послання Петра, Другого і Третього послання Івана та Об'явлення). Утвердилася серед східних сирійців після Ефеського собору 431 (див. у статті *Ефеські собори*) та їх відмежування як *несторіан*. Західні сирійці здійснили ревізію Пешитти 508, у цьому варіанті також налічувала 22 книги (відсутні Друге послання Петра, Друге і Третє послання Івана, Послання Юди, Об'явлення) — такий канон було прийнято сирійськими монофізитами (див. *Монофізитство*). Сьогодні більшість сирійських церков дотримується саме цього канону в *літургії*, хоча в *проповідях* деякі священники використовують усі 27 текстів.

Коптська церква. Перші переклади Нового Завіту коптською були здійснені з Александрійського кодексу. Коптська церква від початку визнавала канон із 27 книг, ймовірно, під впливом Пасхального послання Афанасія.

Ефіопська церква спочатку дотримувалась коптського канону з 27 книг, пізніше почала використовувати т. з. розширений канон із 35 книг.

Вірменська апостольська церква та Грузинська православна церкви визнають канон із 27 книг.

Протестантський канон

*Мартін Лютер у перекладі Нового Завіту 1522 піддав сумніву канонічність чотирьох книг: Послання до євреїв, Послання Якова, Послання Юди та Об'явлення, які були кваліфіковані як антилегоменин (від грец. ἀντιλεγόμενα, букв. — сумнівний, маловірогідний, те, що спростовують, оскаржують). В останньому прижиттєвому виданні 1545 Лютер не вилучив ці книги, але розмістив окремо, з коментарем, посутньо визнавши їх канонічними. Згодом це стало загальноприйнятим у протестантських *конфесіях*.*

Таким чином, більшість біблеїстів погоджуються, що з 4 ст. на Заході, а з 5 ст. на Сході фактично існував консенсус щодо новозавітного канону.

Остаточно канон закріпили: Тридентський собор (1546) — для *Католицької церкви*, Єрусалимський синод 1672 — для *Єрусалимської православної церкви*. Лютеранська церква встановила канон у 1530, англіканська — 1563 (остаточно підтверджений 1571), кальвіністська — остаточно 1647 тощо.

Сучасна текстологія Нового Завіту включає в предметне поле своїх досліджень рукописи різними мовами, цитати новозавітних текстів у давніх авторів, різні версії збірки з метою реконструкції найбільш ранньої форми тексту та історії подальших змін.

Значення

Канон Нового завіту для більшості християнських церков є чільним (а для протестантських деномінацій — єдиним) джерелом віровчення, моральних цінностей і літургійних практик; важливим джерелом *канонічного права* і церковного *законодавства*. Канон розглядають і як вагоме свідчення історичного контексту *раннього християнства* та процесів інституціонування Церкви; підставу та ідейний ґрунт для сучасного екуменічного діалогу.

Новозавітний канон є не лише релігійним текстом, але й ключовим елементом формування культурної парадигми Європи. Його вплив поширюється на етичні системи, літературу, мистецтво, філософію та правові традиції. Принципи,

сформульовані в Новому Завіті, зокрема «золоте правило» та заповіді любові, стали основою етичного мислення європейських суспільств. Ідеї милосердя, рівності та гідності людського життя сприяли формуванню концепції прав людини, зокрема в добу Просвітництва. Новозавітні мотиви широко представлені в європейському живописі, музиці, літературі й архітектурі. Переклади Євангелія стимулювали розвиток національних мов і писемності. В університетах Середньовіччя новозавітні тексти становили основу богословської освіти, що вплинуло на формування академічної традиції. У сучасному філософському дискурсі новозавітні ідеї розглядаються в контексті міжрелігійного діалогу, толерантності та взаємодії з секулярними підходами. У соціальній площині євангельські засади залишаються основою діяльності багатьох благодійних організацій, що функціонують у мультикультурному середовищі.

Література

1. Геллей Г. Біблійний довідник Геллея / Пер. з англ. Торонто : Всесвітня християнська місія, 1991. 858 с.
2. Metzger B. M. The Canon of the New Testament : Its Origin, Development, and Significance. Oxford : Clarendon Press, 1997. 326 p.
3. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс. Київ : Либідь, 2001. 496 с.
4. McDonald L. M., Sanders J. A. The Canon Debate. Peabody : Hendrickson Publishers, 2002. 662 p.
5. Thielman F. S. Theology of the New Testament : A Canonical and Synthetic Approach. Grand Rapids : Zondervan Academic, 2005. 800 p.
6. Ehrman B. D. The New Testament: A Historical Introduction to Early Christian Writings (5th ed.). Oxford : Oxford University Press, 2011. 608 p.
7. Schröter J., Zangenberg J. Texte zur Umwelt des Neuen Testaments. Stuttgart : UTB, 2013. 826 s.